

УПОТРЕБАТА НА БАЛКАНИТЕ МЕЖДУ МИРА И ВОЙНАТА (1919–1938 Г.)

Стефан Анчев

Балканите като регион и като съвкупност от държавност основана на различни национални доктрини, винаги са обект на Западната и Източната политика. Този процес, който в много от случаите е еднопосочен, има като резултат влизането (използването) на балканските държави в сметките на последните победители и “владетели на света”. Вероятно трагедията на балканските народи е в това, че те са построили домът и държавата си на кръстопът. Така за преминаващите чужденци той се превръща в коридор, полигон, протекторат, или нещо друго временно и не толкова важно за съществуването на техните собствени убежища. Независимо от вида на полярното разпределение на силите в глобален план, отношението към региона се определя от по-близки или по-далечни цели на една или на група (обединение) от велики държави. Съвременната ситуация при все по-нестабилен еднополюсен модел, много напомня на обстановката между двете световни войни – обстановка на демонстриран мир и следвоенно статукво, ползващо се като разменна стока в “бартерни сделки” обслужващи голямата политика между мира и войната.

След края на Първата световна война на Балканите се разпадат две империи, а покровителствената политика на победителите, създава обстановка за пълното реализиране на две национални доктрини довело до създаването на Югославия и Велика Румъния. Следвоенното формиране на политически обединения до голяма степен е свързано с балканските държави, където три от тях са сред победителите, а две от страната на победените, но само една от тях, България, е най-ощетена в териториално, икономическо, военно и политическо отношение. И тези “различия” в следвоенната обстановка са използвани от победителите при развитието и реализирането на тяхната политика. Малката антанта, опитът за балканско Локарно, балканските конференции,

създаването на Балканската антанта, конференцията в Монтьо за Пролите, както и събитията преди и след Мюнхенския сговор, са доказателство за начина по който Балканите са употребени за интересите на тези, които създадоха и използваха “балканския погреб”. В следващите редове ще спра вниманието си върху един реално създаден съюз (Малката антанта) и опита той да бъде дублиран в началото на 20-те години чрез консолидирането на Балканско Локарно.

* * *

Месец след края на Първата световна война в Париж започват разговори между Е. Бенеш, Т. Йонеску, Н. Пашич и Е. Венизелос за съвместни действия на предстоящата Парижка конференция, както и за създаването на съюз между техните държави. Според Бенеш, първоначалната цел на тази идея е установяването на тясно сътрудничество между Чехословакия и Франция, като в последствие, с помощта на Великобритания, се създаде блок с участието на Чехословакия, КСХС и Румъния. Според чехословашкия министър на външните работи, точно тази конфигурация на силите е необходима, за да се неутрализира Германия, да се предотврати реставрацията на Хабсбургската империя и да се създаде преграда срещу настъплението на болшеvizма към Централна Европа¹. Така става ясно, че Малката антанта е замислена като централноевропейски съюз. Включването в нея на две балкански държави, задължава така създадения блок да се занимава и с чисто балкански проблеми, което е продиктувано и от естеството на тяхната външна политика.

Френската идея за Дунавска федерация среща активното противопоставяне от страна на бъдещите малко-антантовски държави. От Рим също са против тази идеята, не само защото тя е френска и цели създаването на нов препятстващ италианската политика блок, но и защото съзират в нея опит за реставрация на Хабсбургската монархия. На това основание през март 1920 г. Милеран (бивш председател на Мирната конференция) получава общ протест от представителите на трите държави, срещу искането на Унгария за промяна условията на мирните договори, както и срещу склонността на Франция да се съгласи с това².

Малката антанта се създава на базата на три двустранни договора: чехословашко-югославски от 14. VIII. 1920 г.; румънско-чехосло-

вашки от 23. IV. 1921 г. и румънско-югославски от 7. VI. 1921 г. И трите договора са насочени срещу Унгария, а третият и срещу България, като договарящите се страни се задължават да си оказват помощ в случай на нападение от една от двете страни. От английска гледна точка, създаването на Малката антанта е възможност за създаването на опорен център на британската политика в Югоизточна Европа. Последвалите събития – полската интервенция срещу Съветска Русия (25. IV. 1920 г.) и възможността за постигане на териториална промяна (с френско съгласие и подкрепа) в условията на договора с Унгария, накланят везните към сключването на подобен съюз³.

Още в първите години след създаването на съюзното обединение се започват и вътрешните борби за надмощие. Амбициите на всяка една държава се определят от основните параметри на нейната политика, от мястото което тя заема в новата конфигурация на следвоенна Европа (като икономически и геополитически фактор), както и от отредената роля при употребата ѝ в голямата политика.

С оглед на своите балкански интереси, най-голям противник на Малката антанта сред великите сили е Италия. В началото на януари 1923 г. правителството на Мусолини прави първите сондажи за италианско-румънско сближение⁴. Това може да се оцени като голям завой в политиката на Рим, като се има предвид поддръжката на Италия за Унгария и благоприятното италианско отношение към Съветска Русия по време на конференцията в Генау. От друга страна, това е добра възможност за правителството на Братиану, което не се чувства много уютно в Малката антанта, сред компанията на двете славянски държави, които при това не споделят румънските тревоги по отношение на Бесарабия. Тази нова ориентация в политиката на съюзника се посреща с тревога в Белград. Там предпочитат по-стабилна политика на Балканите, като в навечерието и по времето на Лозанската конференция, югославската дипломация влиза в преговори с България, Турция и Гърция, а това засилва още повече “верижната реакция”. Сега вече е притеснена и Чехословакия, която смята че възприетата от КСХС ориентация, ще го отдалечи още повече от централноевропейските проблеми. Обвиненията в пражките вестници са персонално срещу Н. Пашич, който “не признавал нищо друго освен Балканите”.

Паралелно със сондажите си в Букурещ, Рим не изоставя и натиска си срещу Белград. Две години след подписването на Рапалския договор, Мусолини иска преразглеждането му, като не скрива намеренията си за анексия на Риека (Фиуме) и Задар (Зара)⁵. Този натиск става по-осезателен след Лозанската конференция, в края на 1923 г. По съвет на Поанкаре, Югославия отстъпва пред италианските претенции. Аргументът на френския държавник, че Франция не може да излезе срещу Италия в конкретния момент, крие в себе си не толкова военна слабост, колкото дипломатически затруднения след Генуезката конференция. Вътре в самия съюз също се дистанцират от югославските проблеми. Срещата на външните министри на Малката антанта в Синая (27–30 юли 1923 г.) се занимава преди всичко с изострящите се отношения с Унгария, което се потвърждава и от подписания общ военен договор срещу нея. По този проблем, както и по отношение политиката на двете балкански държави към България, Франция заема съвсем друга позиция. Поанкаре уверява Пашич, че при необходимост неговото правителство ще предприеме акция в подкрепа на КСХС и Румъния, “защото Франция не брани само себе си, а европейската система като цяло”⁶. Натруфени и празни от съдържание обещания, както ще покажат това последвалите само десет години по-късно събития в Европа. Според югославските историци, направените по това време отстъпки от страна на югославското правителство пред италианския натиск във връзка с Риека, са продиктувани от необходимостта да се съсредоточат усилията на Белград срещу България, Гърция и Албания на Балканите. При така създадената обстановка, КСХС е изоставено само срещу италианската дипломатическа експанзия не само от своите партньори в Малката антанта, но и от Франция – нейната създателка. Оценявайки позицията на Париж и Лондон, правителствата в Букурещ и Прага правилно насочват своите интереси, диктуващи им прилагането на действия само при подкрепата на една или група велики сили. Тази меркантилна политика се превръща в характерен белег за позицията на трите държави.

Неблагоприятно е и положението на Румъния в Малката антанта. Както и КСХС и тя не се чувства изцяло защитена от съюза що се отнася до въпроса свързан с Бесарабия. В Букурещ си дават ясна сметка, че след като Великобритания и Италия си възстановят

отношенията със Съветска Русия, то рано или късно това ще направи и Франция – тяхната покровителка. Там също така разбират, че крал Александър Караджорджевич, едва ли ще брани Румъния от съветско нападение, само поради факта, че е женен за румънска принцеса. Такова е и официалното мнение на водещите сръбски политици Пашич и Нинчич. По този повод Бенеш уведомява югославското военно аташе, че Малката антанта няма да се намеси при румънско-съветски конфликт, защото тя е създадена да се бори за Централна Европа, а не за Бесарабия. При това положение, през първата половина на 20-те години, Румъния която се чувства предадена и изоставена от съюз, който решава само част от външнополитическите ѝ проблеми, съвсем логично се насочва към Италия. По-късно тя ще “върне” жеста на Чехословакия, изоставяйки я сама срещу унгарските и германски претенции и така за пореден път ще потвърди принципа за приятелите и интересите⁷. Всички тези опасения и взаимни подозрения по различни поводи, пораждат кризите в Малката антанта.

Събитията във връзка с конференцията в Локарно и подписания по-късно в Лондон договор (1. XII. 1925 г.) предизвикват притеснения сред държавите от Малката антанта. Тревогата се засилва и от факта, че срещу гарантираната стабилност на западните граници на Германия, тя получава възможност за ревизия в източна посока към Полша и Чехословакия. Тази опасност става известна в Прага и Варшава месеци преди началото на конференцията в Локарно, като довежда до бързо разрешаване на спорния въпрос с Тешинската област. Сред държавите от Малката антанта от това естествено, че ще бъде доволна Румъния, която отново настоява за приемането на Полша в тройния съюз. Рейнският пакт е най-подробно обсъден на срещата в Букурещ (10–12. V. 1925 г.) между външните министри на трите държави. Тя преминава под заплашителната сянка на надигания се германски реваншизъм. Реакция на трите държави (или по-скоро липсата на какъвто и да е протест срещу предателската позиция на Франция) е възприета с удовлетворение сред френските дипломатически кръгове. Фактът, че въпреки присъствието си в швейцарския град, чехословашките и полски представители не са поканени на основните заседания, показва отношението към представяните от тях държави, съобразно мястото което им се отрежда в голямата следвоенна политика.

След конференцията в Локарно, Франция съсредоточава усилията си към укрепване на създадените от нея съюзи, за тяхното максимално използване при реализация на следващите си планове. От своя страна британската дипломация прави опит да организира в Югоизточна Европа външнополитически блок, който да противодейства на френската политика там като измести Малката антанта. Според Лондон Балканското Локарно трябва да се разглежда като гаранционен пакт на балканските държави. Тревогите за Малкото съглашение идват от активизиралата се италианска политика на Балканите, но държавите влизащи в него така и не предприемат по-сериозни мерки за своята самозащита⁸.

Във връзка с постигане на целите си по отношение френската политика на Балканите и нейното протеже Малката антанта, амбициите на италианската политика за известен период от време са свързани със създаването на “четворна балканска антанта с нейно участие”. Става въпрос за италиано-румънско-българско-унгарски блок, който да изолира КСХС, обкръжавайки я със съюзни на Италия държави. При разбиване на Малката антанта Мусолини не изключва и възможността за създаването на друг (паралелен с посочения по-горе съюзен четириъгълник) троен съюз – Италия, Унгария и КСХС. По същото време Рим влиза в преговори и с Румъния. Формалният повод за тях е урегулиране на румънските задължения към Италия, предоставянето на италиански кредит, както и военните поръчки от страна на Букурещ в италианската промишленост.

Основна брънка в замисления от Италия балкански съюз играе румънско-българското сближение. През септември-октомври 1926 г. Мусолини се опитва да склони Румъния и България към двустранни разговори, като заедно с това старателно крие своя интерес към тях. Въпреки старанието на Мусолини и няколкото разменени визити в тази посока, българо-румънското сближение пропада поради непреодолими и разнопосочни интереси. Румъния не е съгласна към отстъпки пред България по Добруджанския въпрос, като условие за сключването на съюз, който според планираната комбинация ще разхлаби връзките ѝ с КСХС и позицията ѝ в Малката антанта⁹. В началото на 30-те години държавите от Малката антанта реформират своя съюз като преминават от двустранни към пактов договор. Тази промяна е свър-

зана не само с настъпилите (както ще се окаже по-късно) съдбовни промени в Германия¹⁶, но и поради все по задълбочаващите се противоречия и разнопосочна, често противоречива политика, между страните от малкото съглашение. На 16.02.1933 г. между Чехословакия, Румъния и Югославия е подписан Организационен пакт задължаващ всяка от тези държави да съгласуват своята външна политика със създадения за тази цел Постоянен съвет на Малката антанта. Той трябва да се събира най-малко три пъти годишно, а неговите сесии заместват предишните ежегодни конференции. Председател е министърът на външните работи на всяка държава, като те се сменят (редуват) на ротационен принцип. Изпълнителен орган е Секретариатът на Постоянния съвет с председателство и филиал в Женева. Решенията в реформираната организация се вземат с единогласие. Създаден е Икономически съвет към Малката антанта. Подписана е и секретна декларация. Целта на съвместната политика остава непроменена — запазване на статуквото в Европа. В случай, че сигурността на една от съюзните държави бъде заплашена, то трите държави трябва да се консултират за вземането на необходими мерки. От военна гледна точка Малката антанта продължава да бъде значителна сила, а съюзът ѝ с Франция още повече повишава нейната роля. Организационният пакт и всички последвали промени не намаляват вътрешните противоречия между подписалите го държави¹⁰.

Италианската политика на Балканите и след подписването на Организационния пакт продължава да бъде свързана с разбиването на Малката антанта. През март 1933 г. италианският посланик в Букурещ предлага на министъра на външните работи Н. Титулеску да премине от политика на сътрудничество с партньорите си от алианса и Франция към сближение с Италия, Унгария и България, което е отклонено от румънска страна.

Подготовката на “пакта на четирите” (подписан на 7 юни 1933 г.) е следващото, а както се оказва впоследствие, и последното международно препятствие за Малката антанта. Договорът между Великобритания, Франция, Италия и Германия е фактическо продължение на локарнските отстъпки, потвърждаващ възможността на Германия за териториална ревизия в източна посока. Осъзнали своята съдба на употребени за чужди интереси държавите от Малкото съглашение и

Полша се противопоставят (колкото това им позволява конкретната политическа обстановка) на “пакта на четирите” и на неговите планове предвиждащи нахърняване на техните територии за сметка на Германия, Австрия и Унгария. Те се обединяват около идеята (по скоро това е констатация) “Ревизията означава война!” В своя протест те са подкрепени от френската камара. За чехословашкия министър на външните работи Е. Бенеш “пакта на четирите” означава разделяне (или споделяне) на властта над следвоенна Европа между подписалите мира велики сили, който в крайна сметка ще доведе до нова война. Директорията на четирите предизвиква безпокойство и в Букурещ, защото става ясно, че Румъния също може да стане жертва на подготвената ревизионистична политика – в случая на Унгария. През пролетта на 1933 г. от името на трите правителства Бенеш започва преговори със съветските дипломатически представители в Прага за признаването на СССР. Реална крачка в тази посока е подписването на Конвенцията за определяне на агресора от Румъния на 3. VII. и от другите две държави от Малката антанта на 4. VII. 1933 г.

През времето на своето съществуване Малката антанта е принудена да следва събитията вместо да ги предизвиква или поне (при невъзможност да направи това) предотвратява. Създадена с цел обслужване на френските интереси, общата идея на влизащите в нея две балкански държави е запазване на тяхното следвоенно статукво. Промяната на събитията водещи до нестабилност в тази насока, води до вътрешно напрежение и разпадане на малкия алианс.

Разпадането на Малката антанта става възможно и поради възприетата от великите ѝ покровители политика. Използвана като плашило срещу евентуален опит на възстановяване на Хабсбургската империя или (по-приемливото за времето) създаването на унгарско-австрийски съюз, както и съюз за прокаране на френската политика в Централна Европа и на Балканите, тя постепенно се превръща в удобна жертва за удовлетворяване на германската ревизионистична политика.

На 21–23. VIII. 1938 г. в югославския курорт Блед са заключителните, тъжни за Чехословакия акорди, на окончателно разстроения оркестър Малка антанта. За първи път на тази сесия присъства делегация на една от държавите срещу които е създаден този съюз – Унгария.

При това нейните делегати демонстрират предпочитанието си към двустранни преговори с представителите на Югославия и Румъния, подчертавайки пълното си пренебрежение към чехословашката делегация. Демонстративно е обсъждан въпроса за германската заплаха спрямо Чехословакия. Двете балкански държави изоставят обречения си съюзник, като подкрепят (подписват) редица решения, даващи право на Унгария да се въоръжава, което е в нарушение с Трианонския договор¹¹. През февруари 1939 г., пет месеца след Мюнхенския сговор (29–30. IX. 1938 г.), на конференцията на Балканската антанта в Букурещ е фиксирано очевидното за един от създадените от Франция следвоенни съюзи – Малката антанта вече не съществува¹². През март 1939 г. е завършена окупацията на Чехословакия.

* * *

Идеята за създаването на Балканско Локарно е една от многобройните появили се след европейския оригинал от първата половина на октомври 1925 г. Преговорите в швейцарския град водят до подписването на редица договори гарантиращи границите на западните германски съседи. Те са парафирани на 16 октомври 1925 г. на Локарнската конференция (известни още като Рейнски гаранционен пакт) и подписани в Лондон на 1. XII. 1925 г.¹³ Заложената в тях основна идея е запазване на следвоенното статукво по отношение западните съседи на Германия – френско-германската и белгийско-германските граници така както те са очертани според версайския мирен договор включително и Рейнската демилитаризирана зона. Германия, Франция и Белгия поемат задължението да запазят мирните отношения помежду си, като разрешават спорните въпроси по пътя на мирното споразумение, арбитраж или съдебно решение. Решено е общата договореност да влезе в сила след приемането на Германия в лигата на нациите (септември 1926 г.). Заедно с това са подписани и френско-полски и френско-чехословашки гаранционни пактове според които Франция се задължава да оказва помощ на Чехословакия и Полша при нарушение на техните граници.

Чрез Локарно германският милитаризъм е насърчен в своята ревизионистична политика на Изток. Нещо повече, западните велики

сили, победители от последната война, му показват посоката, в която той може да се развива, усвоявайки нови територии и задоволявайки глада на имперските си амбиции. Локарно е възможност за Великобритания отново, за пореден път, да демонстрира традиционната си политика “равновесие на силите”, като противопостави стремящата се към хегемония Франция на все по-засилващата се Германия. В тази посока тя наистина постига успех, защото позициите на Париж са значително отслабени, поради удара, който нанася локарнският договор по системата от европейски съюзи, създадени от френската дипломация след Версайската система от мирни договори. В крайна сметка от взаимното европейско надлъгване печели Германия, която след идването на Хитлер на власт, денонсира едностранно Локарнския договор и на 7 март 1936 г. окупира демилитаризираната Рейнска зона.

Балканското Локарно е опит за създаването на поредното обединение в региона обвързано с условието за запазване на следвоенното статукво. Ако трябва да се следва схемата на оригинала от швейцарския град, то заедно с поетите ангажименти за запазване на статуквото трябва да се предвиди и възможност за ревизия. За изпълнение на своето предназначение като част от общия антисъветски фронт в който се предвижда да влязат Италия и Германия, Балканското Локарно трябва да бъде заедно с Балтийското Локарно. Конкретно за Балканите, то трябва да бъде поредния съюз, след Малката антанта, който да нормализира (по скоро да подчини на западните интереси) отношенията между балканските държави. Антисъветската политика на Балканите през втората половина на 20-те години е подчинена на интересите (различни според тяхната специфика в Европа, но общи по отношение на СССР) на три държави – Франция, Великобритания и фашистка Италия. Специфичното за трите държави е подчертаната активност на консервативното правителство на Стенли Болдуин и задълбочаващите се противоречия между Франция и Великобритания за влияние в Турция. Основна цел на английската политика се явява областта Мосул с нейните нефтени находища.

За британската политика Балканското Локарно е създаване на блок от държави, който да осигури английско надмощие на Балканите и в Близкия изток. Чрез него трябва да се обезсилва френската

политика в региона, като конкретно се има предвид Малкото съглашение и съюзът между Югославия и Франция. Този план предвижда сближение с Италия, която трябва да изиграе английската карта на Балканите като активизира домогванията си към Турция, оказва натиск върху кемалисткото правителство, докато Великобритания реализира плановете си за Мосул. Другата цел на Лондон е сблъскването на италианските и френските интереси в Близкия Изток, на Балканите или в Адриатика¹⁴. Английското правителство, като един от инициаторите на Локарнския договор се стреми не само към сблъсък на своите доскорошни съюзници в Югоизточна Европа, но и към разклащане на френската хегемония върху континента, раздухване на противоречията ѝ с Германия и създаването на антисъветски блок. Във Форин офис предвиждат два варианта за балканския пакт: между Унгария и Малката антанта или като общ Балкански пакт. Що се отнася до естеството на Балканското Локарно, в Лондон смятат, че и дума не може да става за създаването на балкански пакт, подобен на склучения в швейцарския град гаранционен пакт между Германия и победилите велики сили. На Балканите им стигат и арбитражни договори подобни на тези между Германия и Полша и Германия и Чехословакия¹⁵. При подобна демонстрация в отношението към периферните европейски държави, преминават всички разговори с участието на балканските държави.

През декември 1925 г. срещата между О. Чембърлейн и Б. Мусолини в Рапало е начало в реализацията на английската политика в Югоизточна Европа. Направените щедри обещания за подкрепа на италианските претенции в Абисиния, за отстъпки в Северна Африка са необичайни за иначе сдържаните жители на Албион, ако не се има предвид основната цел – обвързване на италианското правителство с балканската политика на Форин офис. Постигнато е много изгодно за Рим англо-италианско споразумение свързано с намаляването на дългосрочното изплащане на италианския военен дълг към Великобритания. Като цяло на срещата в Рапало са определени условията за привличането на фашистка Италия при реализацията на английската балканска политика с основен акцент – Турция.

За шефът на Ке д'Орсе А. Бриан⁵ Балканското Локарно трябва да бъде такъв блок от държави, който заедно с Малката антанта да

укрепи френската хегемония на Балканите. В плановете му влиза създаването на южнославянска федерация в която водещата роля се възлага на Югославия. Този блок от държави трябва да съдейства за реализирането на френската балканска и близкоизточна политика¹⁶. След германско-италианската криза в началото на 1926 г. за Южен Тирол Франция се възползва от ситуацията за активизиране на балканската си политика в посока създаването на съюз по подобие на договореностите от Локарно. Лансираната неофициално (по времето на дипломатически банкет в края на 1925 г.) от О. Чембърлейн идея “Локарнският пакт да стане образец и начало в политиката на останалите народи” е възприета най-бързо от югославската дипломация. Скоро след това М. Нинчич уведомява френския си колега за твърдата позиция на КСХС при поддръжката на създаването на сериозен гаранционен договор на Балканите. Опасенията на Белград в скорошното му подписване са свързани с опасенията му от правителствата в Гърция и България, които според него “нямат репутация на стабилни и сериозни”.

Италия също има своето място при формирането по възприет образец на балкански пакт. От една страна, тя е обект на френската и британска политика в региона при реализиране на техните плановете, а от друга – тя има и собствени плановете, свързани с доминиращата ѝ роля на Балканите, в този смисъл и против Малката антанта¹⁷.

Освен надпреварата между Великите сили, а на тази основа и съответна позиция в отношенията им с балканските държави, важно място в политиката около създаването на Балканското Локарно, играят споровете между Гърция и Югославия за влияние и подялба на Албания, както и обтягането на отношенията между тях за линията Гевгели – Солун и югославска свободна зона в солунското пристанище. Те са доказателство за противоречия и разминаване в политиката между балканските държави победители, а не само между победители и победени, което тогава често се демонстрира по адрес на България. Югославските претенции са свързани с искането за пълна собственост върху онази част от жп линията, която минава през гръцка територия, равносилно на претенции за югославски териториален коридор през Гърция до солунското пристанище. Правото на КСХС да има въпросната свободна зона се определя от конвенциите между двете държа-

ви (от 10 май и 23 юли 1923 г.). През следващата година Белград поставя нови искания – жп станция в югославската свободна зона, администрирана от югославски персонал, което я превръща в югославски пограничен пункт на гръцка територия. Заедно с това правителството на КСХС настоява за разширяване територията на свободната зона в Солун съпътствано с редица нови стопански привилегии¹⁸. Спорът между двете държави води до денонсиране на договора между тях от 1913 г. През 1925 и 1926 г. и двете държави правят опит за възстановяване на отношенията, които завършват без успех. Първо от Атина правят опит за реализирането на нов гръцко-югославски договор, но скоро става ясно, че югославските претенции са по-големи от възможността за компромис от гръцка страна. В началото на 1926 г., поради опасения от българо-гръцко сближение, Нинчич изразява желанието на своето правителство за сключването на нов югославско-гръцки договор, който да се превърне в база за създаването на балкански гаранционен пакт (Балканско Локарно)¹⁹. След 1925 г. настъпва влошаване в югославско-италианските отношения²⁰.

Водената от Мусолини политика е ориентирана към сближение с Великобритания, което пък поражда напрежение с Франция. За да утвърди балканските си позиции и обезсили английския проект за Балканско Локарно, Ке д'Орсе предлага подписването на френско-италиано-югославски договор. Отговорът на Рим е отрицателен. Влошаването на отношенията между Рим и Белград води до настъпателна политика от страна на Палацо Киджи. Част от нея е италиано-румънският договор, целящ вътрешно разкъсване на Малката антантата и отделянето на Румъния от орбитата на френската политика. През лятото и есента на 1926 г. преди подписването на споменатия по-горе договор, Румъния демонстрира своето разбиране за Балканско Локарно²¹. Според него на Балканите не е необходим точно копие на Локарнския договор, гарантиращ само част от границите (тук проличава страхът за българо-румънската граница в Добруджа), както и нежеланието от какъвто и да е арбитражен или гаранционен договор поставящ въпроса за бежанците. От друга страна, в Букурещ си правят сметки за приемане на английския план за общ балкански гаранционен договор, но като участник в Малката антантата румънските управляващи трябва да се съобразяват с югославската и френската позиция и възприетата от тях линия на поведение по този въпрос.

Евентуално българо-гръцко сближение, като част от плана на Форин офис, е нежелателно не само от Белград, но и от Букурещ, защото застрашава балканското доминиране на Малката антанта като цяло, както и следвоенните румънски граници. Успокоителното за всички съседни на България в английския план е условието балканският гаранционен договор да се изгради на съществуващото статукво, което е и голямата разлика между европейското и “Балканското Локарно”²². Българското сговористко правителство демонстрира съгласие за участие в балкански блок по британския проект срещу получаването на голям външен заем, излаз на Егея, възможност за завръщане на част от бежанците по родните им места, промяна във военните клаузи на Ньойския договор, като доброволческата армия се замени с редовна. Като се има предвид реалността в балканските взаимоотношения, става ясно че българската позиция е по-скоро демонстрация на характер и принципна политика, отколкото опит за договаряне с компромиси и отстъпки от българска страна.

Интерес представляват и италиано-гръцките преговори²³. Подобно на югославските планове свързани с изострянето на англотурските отношения, Италия се стреми, при аналогична ситуация, да неутрализира гръцките домогвания в Мала Азия като обвърже Гърция със съвместно споразумение. Напълно естествено важно място в тези преговори заема гръцко-югославският спор. По време на преговорите италианското правителство поддържа такава своя политика, която съответства на английския вариант за Балканско Локарно. Ал. Буров е информиран от българския представител в Рим, за гръцките намерения да търсят вариант за разрешение на спора им с КСХС чрез създаването на общ балкански пакт.

Въпреки натиска върху Белград от страна на Великобритания и Италия, по време на мартенската сесия на ОН, не се стига до споразумение между Руфос и Нинчич за уреждане на спорните проблеми. На нея се обсъжда и вариантът за българо-югославско сближение при посредничеството на Италия. Развитата от Нинчич пред Буров идея е подкрепяна от Бриан и съдържа условия подобни на тези от мартенското Нишко споразумение от 1923 г. – отказ на българското правителство от териториални претенции по отношение на Македония и задължение да преследва на българска територия всякаква пропа-

ганда, свързана с македонския въпрос. Отказът на сговористкото правителство за сближение на тази неприемлива за българските интереси основа довежда до обтягане на отношенията между Белград и София. Против българо-югославско сближение под френска егида, действат британската и италианската дипломация.

След кратки, но напълно предвидими преговори, на 10. III. 1926 г. в Женева е парафиран френско-югославски договор за приятелство и сътрудничество. Този договор е скрит от средствата за масово осведомяване, тъй като Ке д'Орсе все още се надява да постигне съгласие и единомислие с Палацо Киджи. Този мотив се съдържа в направеното по-късно признание от страна на Бриан, че окончателното подписване на френско-югославския договор е забавено (отложено), за да се даде възможност на Италия да се включи към него.

По същото време в Женева по инициатива на Лондон се водят българо-гръцки преговори за оформяне на сближение между двете страни. Руфос дори обещава да даде възможност на България да си избере свое морско пристанище по крайбрежието между Дедеагач и Солун, както и гарантирането на жп линия за пряка връзка до свободна зона в Солун. По болезнения за българската нация въпрос за малцинствата, под натиска на Лондон, Буров се съгласява да се ускори изселването на българите от Тракия и Македония. Въпреки поредната сговорчивост от страна на София при правенето на отстъпки, през март 1926 г. не се стига до оформянето на българо-гръцко сближение под формата на какъвто и да е договор²⁴. Причината за това е колебливостта на Форин офис относно необходимостта на всяка цена на подобен съюз, ако той не гарантира със сигурност ликвидирането на спора между Атина и Белград. В случая се използва комбинацията от декларацията на Пангалос за готовността му да преговаря с България, както и информацията по реализираните преговори между Руфос и Буров, за да се спласи югославското правителство и манипулират водените в Женева гръцко-югославски преговори.

Притиснато от необходимостта за по-голям външен заем и от опасността на италианска или гръцка военна интервенция, на 5. VI. 1926 г. кемалисткото правителство се съгласява да подпише англо-турско споразумение за Мосул. При обсъждането на този въпрос в меджлиса е използвана формулата за избора между "приятелски

отношения и война”. Този договор е победа на британската балканска политика. Турция отстъпва целия Мосулски вилает, съгласява се да гарантира неприкосновеността на границата с Ирак, като в резултат на това Великобритания си запазва стратегическата верига от планини, необходими за стратегическата защита на отстъпената територия. На практика турското правителство продава областта за осигуряване на няколко годишно си финансово спокойствие, прикрито под формата на външен заем²⁵. В замяна на направените отстъпки Турция получава заем от 20 млн. лири стерлинги, който трябва да бъде използван за пазаруване на различни английски стоки – стимул за английската промишленост. Ентузиасирана от откритата се възможност, Великобритания обещава и втори заем, предназначен за строежа на жп линии, срещу който кемалисткото правителство трябва да допусне английски инвестиции за строежа на редица турски пристанища. От страна на турското правителство е реализиран лозунгът на техния президент “Мир в страната, мир и в света”, основано на икономическо, финансово и политическо безсилие, което не различава много кемалисткото от което и да е османско правителство, при сключването на договори на всяка цена.

Англо-турското споразумение за Мосул предизвиква разбираемо негодувание сред фреските управляващи среди. То идва в момент, когато все още се водят разговори (започнали през март в Женева) по уточняването на френско-югославския договор, подписан едва през 1927 г. Необходимостта от външен заем, губещата позиции френска политика на Балканите, ориентира част от югославските буржоазни среди, през следващите години, към сближение с Великобритания. Особено силно влияние за това оказва финансовото затруднение на Франция за отпускането на заем за своя балкански съюзник. От Лондонското сити веднага проявяват разбиране и готовност за финансиране на КСХС при условие, че то влезе в орбитата на английската балканска политика.

Усилията за създаването на балкански блок в края на 1925 г. и началото на 1926 г. не са толкова резултат от стремежите на балканските правителства, колкото реализация на поредните планове на силите победители от “центъра” проектирани върху предназначенията за употреба Балкани. На мартенската сесия на Лигата на нациите

през 1926 г. усилията за създаване на балкански Локарнски пакт се натъкват на дълбоките противоречия между заинтересованите три велики сили. Най-точно те се проявяват при опитите за налагане на двете версии на пакта – англо-италианска и френска. Не по-малки за и затрудненията предизвикани от противоречията между самите балкански държави. След март 1926 г. нито едно балканско правителство не проявява инициатива или особено активна дейност за осъществяването на един от двата проекта. Експериментите на Балканите продължават и през следващите години.

БЕЛЕЖКИ

¹ Демократически преглед. 7 декември 1920, с. 527–529.

² **Язькова, А. А.** Малая Антанта в европейской политике (1918–1925). М., 1974, с. 102.

³ По въпроса за двустранните договори Вж. по-подробно **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., с. 158–161, 169, 175.; **Мичева, З.** Малката Антанта и българо-югославските отношения (1920–1938). // Великите сили и Балканите в ново и най-ново време. С., 1985, с. 206–207.

⁴ **Язькова, А. А.** Малая Антанта и итало-фашистская експансия в Юго-Восточной Европе после прихода к власти Муссолини. // Международные отношения на Балканах. Вып. 1, Балканские исследования. М., 1974, с. 150.

⁵ **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., с. 239; **Кузманова, А.** Италия, България и Балканите (1919–1927). С., 2003, с. 93–94; 115; **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на балканско-локарнската политика. – ГСУ, ФИФ, 3, кн. 2, 1959. С., 1960., с. 365; **Пенчиков, К.** Германия и Югоизточна Европа 1919–1933. С., 1993, с. 53–54.

⁶ **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., 255–256.

⁷ До министър председателя на Царство България от БЦЛ–Белград, 12.09.1922 г. № 1634. // БИА-НБКМ, ф. 356, оп. 1, а.е. 12, л. 103.

⁸ **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., с. 284.

⁹ **Кузманова, А.** Италия, България и..., 115–116; 119.

¹⁰ **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., 305–306.

¹¹ Пак там, с. 318–319.; **Волков, В. К.** Германско-югославские отношения и развал Малой антанты 1933–1938. М., 1966, с. 232–234, 241–242.

¹² **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., с. 321.

¹³ Локарно след Локарно. // Пролом, 1, януари 1926; **Язькова, А. А.** Малая Антанта в..., с. 284; **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на..., с. 357; **Пенчиков, К.** Германия и..., 151–152.

- ¹⁴ **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на..., с. 367.
- ¹⁵ **Косев, Д.** Външната политика на България при управлението на Андрей Ляпчев 1926–1931. С., 1995, 58–59.
- ¹⁶ **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на..., с. 367.
- ¹⁷ **Косев, Д.** Външната политика на България при..., с. 60.
- ¹⁸ **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на..., 370–371.
- ¹⁹ Пак там, с. 373; **Пенчиков, К.** Германия и..., с. 153.
- ²⁰ За италианската политика във връзка с Балканското Локарно вж. **Димитров, И.** Българо-италиански политически отношения 1922–1943. С., 1996., 77–78; 81; 83.
- ²¹ За румънската позиция Вж. **Кузманова А.** От Ньой до Крайова. Въпросът за Южна Добруджа в международните отношения (1919–1940). С., 1989, 115–117.
- ²² **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на..., 375–376.
- ²³ Пак там, 385–386.
- ²⁴ Пак там, с. 392, 394; **Пенчиков, К.** Германия и..., 155–157.
- ²⁵ **Данева-Михова, Хр.** Върху някои проблеми на..., с. 400.